

УДК: 94 (438:477) Лось "20"

**УКРАЇНСЬКЕ ПИТАННЯ
У СХІДНІЙ ГАЛИЧИНІ МІЖВОЄННОГО ПЕРІОДУ
КРИЗЬ ПРИЗМУ ЕПІСТОЛЯРНОГО СПАДКУ Я.С.ЛОСЯ**

Оксана ЮРЧУК

*Львівський національний аграрний університет
вул. Володимира Великого, 1, Львів-Дубляни, 80381
Кафедра українознавства
e-mail: Yurchu-oksana@yandex.ru*

У статті представлено візію українсько-польських взаємин міжвоєнного періоду на теренах Східної Галичини кризь призму епістолярного спадку польського дипломата, публіциста, громадського діяча Яна Станіслава Лося. Окреслено тематику і визначено основні акценти бачення українського питання на прикладі оцінки українських державотворчих процесів 1918–1921 рр., ідеології та методів українських суспільно-політичних рухів та загалом проблеми польсько-української конфронтації на теренах Східної Галичини і пошуку шляхів її стабілізації.

Ключові слова: Ян Станіслав Лось, Східна Галичина, українсько-польські взаємини, українське питання.

*За сприяння Fundacji Popierania Nauki
Kasa imienia Józefa Mianowskiego*

Нині в українських та польських наукових колах точиться дискусія, спрямована на переосмислення історичного минулого обох народів. Історія зіткнення польського й українського державотворчих феноменів на західноукраїнських теренах у міжвоєнний період призвела до поглиблення історично обумовленого міжнаціонального протистояння обох сусідніх народів у Польській державі 1920–1930-х років на рівні суспільств¹. Офіційна політика тогочасної Польщі з її виразними тенденціями до гомогенізації польської нації лише посилювала конфронтацію на землях, на яких проживало переважно непольське населення, насамперед у Східній Галичині, де переважав найбільш свідомий український чинник. Послідовна політика національної та державної асиміляції українців не лише не нівелювала українське питання, а навпаки, призвела до його виразної актуалізації, засвідченої розвитком української кооперації та діяльністю націоналістичного підпілля. На тлі загальної тенденції до ігнорування або пригнічення українського чинника у межах Польської держави виділялися окремі діячі, чие бачення реалій та перспектив польсько-українських взаємин у межах однієї держави характеризувалися поміркованістю та спробами побудови загальної схеми вирішення основних проблем польсько-українського співіснування на західноукраїнських теренах.

¹ Швагуляк М. Польсько-українська конфронтація на зламі 20–30-х років XX ст. і проблема історіографії // Проблеми слов'янознавства. Вип 48. Львів, 1996. С. 53–62.

Мета даної розвідки – висвітлення особливостей польсько-українських взаємин міжвоєнного періоду через призму неопублікованих матеріалів, пов'язаних з діяльністю польського громадсько-політичного діяча графа Яна Станіслава Лося з фонду Archiwum Łosiów z Niemiec, який зберігається у Державному архіві в Любліні (Archiwum Państwowe w Lublinie)². У контексті дослідження польсько-української тематики особливий інтерес викликають матеріали епістолярного характеру 1918–1930-х років, провідними темами яких є історико-культурні стереотипи, проблема політичної й етнічної приналежності західноукраїнських територій, політика польської влади на етнічних українських територіях, діяльність українських політичних сил, пошук шляхів польсько-українського порозуміння та впливу українського питання на геополітичні перспективи Польщі. Більшість епістолярного спадку графа з українського питання міститься у теках фонду – V–1, т.1–2, V–2, т.1, справах 352, 353, 355, 356, 410, 448, 451, 452, 452, 455, 457, 461, 462, 464, 466, 471, 472, 473, 474, 485, 509, 1550 та інших. Проблеми польсько-українських взаємин розглядалися у діловому та приватному листуванні Я.С.Лося з Тадеушем Ромером, Юзефом Ружнецьким, Генриком Сухенек-Сухецьким, Адольфом та Александром Бохенськими, Станіславом Зацвіліховським, Титом Войнаровським, Василем Мудрим, Андреем Шептицьким, Григорієм Хомишиним, Осипом Назаруком, Романом Смаль-Стоцьким, Єгеном Храпливим та іншими³.

У контексті зростання інтересу польського повоєнного суспільства до історії міжвоєнної Польщі все більше зацікавлення у польських істориків викликали представники тогочасної суспільно-політичної еліти. Повоєнний науковий та літературний доробок Я.С.Лося був відомий серед пошанувачів античної історії, яку граф досліджував у період викладання у люблінському Католицькому університеті⁴. Перші спроби вивчення творчого спадку Я.С.Лося як громадсько-політичного діяча міжвоєнного періоду пов'язані насамперед з формуванням архівних фондів родини Лосів у Державному архіві у Любліні. Серед досліджень польських істориків другої половини 1980–1990-х років виділяються загальнобібліографічні матеріали (П.Гах)⁵ та розвідки з найповніше представленої у творчому доробку графа української тематики (С.Степень, М.Трояновська)⁶. Нині польська історіографія запропонувала першу спробу узагальнення теоретичного спадку Я.С.Лося, присвяченого українському питанню у міжвоєнній Польщі – монографію П.Куш “Ян Станіслав Лось стосовно українського питання. Аналіз суспільно-політичної думки”⁷.

Серед перших спроб дослідження творчого доробку Я.С.Лося в українській історіографії – стаття Л.Зашкільняка “Польсько-українське порозуміння 1935 р. (за матеріалами архіву Я.С.Лося)”, в якій вперше поетапно висвітлено основні аспекти діяльності польського дипломата і публіциста у справі пошуку компромісу між Польсь-

² Archiwum Państwowe w Lublinie (далі – APL). Zespół 80 (Archiwum Łosiów z Niemiec) (далі – Łoś).

³ APL. Łoś. Sygn. V–1–1, 352, 353, 355, 356, 410, 448, 451, 452, 452, 455, 457, 461, 462, 464, 466, 471, 472, 473, 474, 485, 509, 1550. З 2005 р. науковці мають можливість ґрунтовніше досліджувати матеріали архіву Лосів з Немец на Люблінщині у зв'язку з відкриттям так званих закритих матеріалів фонду, більшість яких стосувалася саме українсько-польських взаємин.

⁴ Gach P. Łoś Jan Stanisław // Słownik historyków polskich / Red. M. Prosińska-Jeckl. Warszawa, 1996. S. 317.

⁵ Ibid.

⁶ Степень С. Поляки й українці в II Речі Посполитій: спроба діалогу // Польсько-українські студії / Республіканська асоціація українознавців; Південно-східний науковий ін-т у Перемишлі; Ін-т суспільних наук АН України. Т.1: Україна – Польща : історична спадщина і суспільна свідомість; Матеріали Міжнародної наукової конференції. Кам'янець-Подільський, 29–31 трав. 1992. Київ, 1993. С.211–212; Trojanowska M. Materiały do tzw. kwestii ukraińskiej w Drugiej Rzeczypospolitej w spuściźnie Jana Stanisława Łośia // Biuletyn ukraiinowawczy. Południowo-Wschodni Instytut Naukowy w Przemyślu. № 5. Przemyśl, 1999. №5. S.113–126.

⁷ Kusz P. Jan Stanisław Łoś wobec kwestii ukraińskiej (1918–1939). Analiza myśli społeczno-politycznej. Lublin, 2010.

кою державою й українцями⁸. На сучасному етапі побачила світ низка публікацій, в яких діяльність Я.С.Лося розглядалася переважно у контексті національної політики міжвоєнної Польщі та функціонування суспільно-політичних рухів міжвоєнного періоду (зокрема консервативного)⁹. Аналіз приватного та ділового листування графа, присвяченого польсько-українським взаєминам у міжвоєнній Польщі, сприятиме ґрунтовнішому дослідженню творчого доробку Я.С.Лося.

Серед широкого кола суперечливих питань, що порушувались у присвяченій польсько-українським міжнаціональним взаєминам міжвоєнній публіцистиці, Я.С.Лось особливу увагу приділяв державотворчим і націотворчим процесам усередині української спільноти. У листуванні він доволі повно розкривав власне бачення проблеми українського державотворення у ХХ ст.¹⁰

Особливості трактування й оцінки зазначеної проблеми Я.С.Лось виклав у листі до українського громадського діяча, каноніка львівського греко-католицького собору св.Юра отця митрата Тита Войнарівського від 22 серпня 1922 р. Українські державотворчі процеси 1918–1921 рр. Я.С.Лось трактував як один з етапів переходу на якісно новий рівень української націотворчої традиції. На його думку, саме повосенна боротьба українців за самовизначення створила “традицію боротьби, яка перша в історії українського народу мала ознаки не бунту, а саме війни вільних з вільними”¹¹. При цьому такий висновок, на переконання польського публіциста, стосувався лише Великої України з центром у Києві та жодним чином не міг бути застосований до західноукраїнських земель, державницькі прагнення українського населення яких граф ототожнював з польською державницькою традицією.

Ставлення Я.С.Лося до Західноукраїнської Народної Республіки відповідало польській політичній доктрині, спрямованій на формування національної держави, на тлі якої, як стверджував граф, “самостійна східногалицька державка нездійсненна географічно, нездійсненна стратегічно, нездійсненна політично утопія, здобути яку, врешті-решт, ніколи не прагнутиме саме населення цієї території”¹². Таку ж негативну оцінку державницьким прагненням галичан граф дав у листі до Т.Войнарівського від 10 грудня 1930 р. Я.С.Лось застерігав Європу від будь-якого сприяння відродженню української східногалицької держави, яку априорі розглядав як дестабілізуючий фактор у Європі. Натомість, польська окупація західноукраїнських територій трактувалася ним кризь призму польського месіанського міфу про історичне призначення Польщі вряту-

⁸ *Запекільняк Л.* Польсько-українське порозуміння 1935 р. (за матеріалами архіву Я.С. Лося) // Проблеми слов'янознавства. Вип. 48. Львів, 1996. С. 62–73.

⁹ *Юрчук О.* Українське питання у політичній публіцистиці та діяльності польського консерватора Яна Станіслава Лося (1918–1939) // Дрогобицький краєзнавчий збірник. Вип.7. Дрогобич, 2003. С.379–388; *Ї ж.* Проблема українського народу та нації у суспільно-політичній думці польських консерваторів (1918–1939) // Дрогобицький краєзнавчий збірник. Дрогобич, 2008. Вип. 12. С.234–246; *Ї ж.* Українське питання в діяльності польських консерваторів (1919–1923) // Проблеми слов'янознавства. Вип.57. Львів, 2008. С.73–86; *Ї ж.* Українсько-польські взаємини міжвоєнного періоду в оцінці Яна Станіслава Лося // Історіографічні дослідження в Україні. Вип. 18. Київ, 2008. С.204–213.

¹⁰ APL. Łoś. Sygn.58 (Acta osobiste Stanisława Łosia zebrane w związku ze staraniami o nobilitację, 1946–1948). K.2; Sygn 352 (Memoriał St.Łosia w sprawie zmiany ordynacji wyborczej, 1931). Memoriał St.Łosia w sprawie zmiany ordynacji wyborczej (1931). K.9–9A, 11, 18–19.

¹¹ APL. Łoś. Sygn 452 (Korespondencja księdza prałata Tytusa Wojnarowskiego ze Stanisławem Łosiem 1922–1936). List J.S.Łosia do T. Wojnarowskiego. 22.08.1922. K.1–3; Sygn 355 (Memoriały St. Łosia na temat polityki polskiej względem mniejszości narodowych 1922–1939). Aide-memoire do oddziału Wschodniego MSZ. 25.11.1922. K.58.

¹² *Ibid.* Sygn 355 (Memoriały St. Łosia na temat polityki polskiej względem mniejszości narodowych 1922–1939). Aide-memoire do oddziału Wschodniego MSZ. 25.11.1922. K.58.

вати європейську цивілізацію від “варварського сходу”¹³, уособленням якого Я.С.Лось вважав Росію. Він сміливо утверджував думку про “неминучість” співжиття галицьких українців з поляками в одній державі. На підтвердження теорії про історичну приналежність Східної Галичини до польської державної традиції Я.С.Лось зазначав: “Для кожного з нас [поляків] Львів є однією із [культурних] столиць Речі Посполитої, собор св.Юра, разом з соборами в Гнєзно і на Вавелі – одна з найбільш шанованих з святинь у Польщі, унія – винятково польське трактування ідеї поширення вселенської церкви”, а Східна Галичина – “колиска польської державницької думки”¹⁴.

У травні 1921 р. Я.С.Лосю – на той час керівнику відділу міжнародних організацій при Міністерстві закордонних справ – запропонували посаду референта у справах Східної Галичини та доручили розробити обґрунтування польського варіанту вирішення східногалицького питання. Сам дипломат, чия діяльність була спрямована на зміну статусу Східної Галичини, за його ж визначенням, “мав сприяти вирішенню східногалицького питання на міжнародній арені”¹⁵.

Переконавши Тита Войнаровського стати посередником у перемовинах з приводу східногалицької проблеми між польською владою та урядом ЗУНР в екзилі, граф, за згодою Начальника держави Юзефа Пілсудського, прем’єра Вінценти Вітоса і міністра закордонних справ Константи Скірмунта, заініціював перемовини з диктатором ЗУНР Євгеном Петрушевичем. У одному з листів до Т.Войнаровського (від 10 грудня 1930 р.) Я.С.Лось зазначав, що від початків польсько-український переговорний процес зіткнувся як з “дуже різкими нападами з боку польського суспільства у Східній Галичині, так і з негативною оцінкою української спільноти”¹⁶.

У листі до редактора українського часопису “Діло” Василя Мудрого (від 23 березня 1932 р.) граф підтвердив факт перемовин з Є.Петрушевичем з приводу досягнення компромісу щодо мирного співіснування української спільноти та поляків на східногалицьких теренах. Йшлося про спробу обґрунтування публічної відмови українського політичного проводу від подальшої боротьби за міжнародне визнання національних і політичних прав українців на західноукраїнських землях. Своєрідною компенсацією для українців польська дипломатія вважала пропозицію створення автономії трьох південно-східних воєводств. Відмову від співпраці з поляками українського уряду в екзилі Я.С.Лось трактував як непатріотичну, стверджуючи, що галичани втратили шанс легального впливу на долю Східної Галичини¹⁷. У листі до Т.Войнаровського (від 22 серпня 1922 р.), написаному в період формального обговорення на міжнародному рівні статусу Східної Галичини (так званого східногалицького питання), граф, проаналізувавши повоєнний уклад Центрально-Східної Європи, протиставив реалії марним, на його переконання, сподіванням галицької еліти на відродження західноукраїнської ягеллонської ідеї¹⁸.

¹³ APL. Łoś. Sygn 452 (Korespondencja księdza prałata Tytusa Wojnarowskiego ze Stanisławem Łosiem 1922–1936). List J.S.Łosia do T. Wojnarowskiego. 10.12.1930. K.49.

¹⁴ Ibid. Sygn 452 (Korespondencja księdza prałata Tytusa Wojnarowskiego ze Stanisławem Łosiem 1922–1936). List J.S.Łosia do T. Wojnarowskiego. 22.08.1922. K.6–7.

¹⁵ Лось С. Міжнародне положення Польщі та галицькі українці. Львів, 1932. С.6; APL. Łoś. Sygn 355 (Memoriały St.Łosia na temat polityki polskiej względem mniejszości narodowych 1922–1939). List do Tadia [Romera] (1931). K.141.

¹⁶ APL. Łoś. Sygn 452 (Korespondencja księdza prałata Tytusa Wojnarowskiego ze Stanisławem Łosiem 1922–1936). List J.S.Łosia do T. Wojnarowskiego. 10.12.1930. K. 50.

¹⁷ Ibid. Sygn 355 (Memoriały St. Łosia na temat polityki polskiej względem mniejszości narodowych 1922–1939). List J.S.Łosia do redaktora pisma “Dilo”. 23.03.1932. K. 10–10A.

¹⁸ APL. Łoś. Sygn 452 (Korespondencja księdza prałata Tytusa Wojnarowskiego ze Stanisławem Łosiem 1922–1936). List J.S. Łosia do T. Wojnarowskiego 22.08.1922. K.13; List J.S. Łosia do T. Wojnarowskiego. 10.12.1930. K. 49–51.

Проблема українсько-польського політичного протистояння у 1918–1923 рр. та її розголос на міжнародній арені значною мірою висвітлені у переважній більшості рукописів, які вийшли з-під пера публіциста. З цього приводу увагу привертає Aide-memoire графа до Східного відділу МЗС (від 25 листопада 1922 р.), значну частину якого становлять коментарі автора з приводу позиції великих держав у справі Східної Галичини. Зокрема, Я.С.Лось, добре ознайомлений з британською дипломатією, сподівався, що Лондон сприятиме перетворенню східногалицького питання на міжнародне та наголошував, що станом на 1922 р. status quo у даному питанні вигідний насамперед Польщі. Дипломат зазначав, що вирішення східногалицької проблеми можливе у сфері не стільки зовнішньої, скільки внутрішньої політики, що, на його переконання, “є основною умовою для виразного оздоровлення краю та врегулювання польсько-українських стосунків”¹⁹.

Не залишилися поза увагою графа вибори до сейму 1922 р. В уже згаданому Aide-memoire (від 25 листопада 1922 р.) польський аристократ окреслив особливості передвиборчих сподівань польської влади й українського суспільства. Проаналізувавши дві чітко окреслені тактичні лінії поведінки української еліти під час виборів 1922 р., граф вкотре дав позитивну оцінку ініціативі українського громадсько-політичного діяча Ю.Бачинського про доцільність використання легальних методів боротьби за права української спільноти в Польщі, одним із проявів якої мало стати формування численної української парламентської групи у сеймі. У цьому контексті граф Лось протиставляв пропозиції Ю.Бачинського “короткозорій”, на його переконання, політиці бойкоту, пропонуваній еміграційним керівником ЗУНР Є.Петрушевичем – на думку графа, уособленням “східногалицького сепаратизму”²⁰.

У присвяченому проблемам суспільно-політичного розвитку Польщі приватному листі до польського політичного діяча Тадеуша Ромера (1931) Я.С.Лось торкнувся теми виборів 1922 р. Він констатував, що, отримавши з вересня 1922 р. спеціальні повноваження від Політичного Комітету Ради Міністрів для протидії українській саботажній акції, припинення бойкоту виборів і проходження до Сейму кількох лояльних до Польщі українських послів, реалізував покладені на нього завдання з “позитивним результатом”²¹.

Сам же бойкот українцями згаданих виборів до Сейму Я.С.Лось вважав провокацією керівництва ЗУНР. Критикуючи український провід, граф зазначав, що за нелояльну поведінку українців під час виборів відповідальність несе також польський уряд, який, не проявивши зацікавленості до формування сильного українського парламентського, тобто легального, представництва, певною мірою сприяв зростанню опозиційних настроїв у самому українському суспільстві²². З метою контролю за дотриманням прав українців у Східній Галичині Я.С.Лось пропонував створити при МВС спеціальну референтуру зі східногалицького питання, яка б займалася розробкою державної програми розвитку південно-східних територій Польської держави. Граф пропонував сприяти поширенню угодовських тенденцій в українському суспільстві через створення селянських пропольських партій з метою обмеження бази для українського сепаратизму²³.

¹⁹ APL. Łoś. Sygn 355 (Memoriały St. Łosia na temat polityki polskiej względem mniejszości narodowych 1922–1939). Aide-memoire do oddziału Wschodniego MSZ. 25.11. 1922. K. 56–57.

²⁰ Ibid. K. 62.

²¹ Ibid. Sygn 355 (Memoriały St. Łosia na temat polityki polskiej względem mniejszości narodowych 1922–1939). List do Tadia [Romera] (1931). K. 141–142.

²² Ibid. Sygn 355 (Memoriały St. Łosia na temat polityki polskiej względem mniejszości narodowych 1922–1939). Aide-memoire do oddziału Wschodniego MSZ. 25.11.1922 p. K. 63.

²³ APL. Łoś. K. 65.

Викладені у меморіалі положення перегукувалися з положеннями прийнятого сеймом у вересні 1922 р. самоврядного статуту для трьох південно-східних воєводств: Львівського, Тернопільського та Станіславівського. Я.С.Лось активно співпрацював з авторами проекту статуту²⁴. В “Aide-memoire, призначеному для використання паном міністром закордонних справ під час перемовин, що повинні відбутися у Парижі та Лондоні з приводу так званої східногалицької справи” (б.д.), Я.С.Лось наголошував, що головне завдання польської делегації в Женеві – переконати Антанту в легітимності польських прав на західноукраїнські терени та готовності Польщі дотримуватися міжнародних положень із захисту прав меншин²⁵. Граф пропагував ідею широкого самоврядування Східної Галичини як “єдиний шлях, що провадитиме до оздоровлення” міжнаціональних взаємин з метою відокремлення культурно-освітньої та господарської сфер функціонування польської й української спільнот²⁶.

Зазвичай, у випадку нереалізованості польських державних ініціатив з українського питання, зокрема втілення у життя самоврядного статуту, Я.С.Лось покладав відповідальність на українську спільноту²⁷. При цьому у приватному листуванні, зокрема у листі до політичного діяча Тадеуша Ромера (1931), він стверджував, що “закон взагалі не планувалося реалізувати”, а його відверто популістський характер спрямований насамперед на формування в українському середовищі лояльного ставлення до польської державності з метою зменшення прихильників українського незалежницького табору²⁸. У листі до Т.Войнарівського (від 10 грудня 1930 р.) значну частку провини за фактичну нереалізованість статуту публіцист переклав на український політикум²⁹.

У 1929 р. Я.С.Лось залишив роботу в МЗС і повернувся до маєтку Немци на Люблінщині. При цьому він не перестав досліджувати українську тематику, а сприяв закріпленню за маєтком статусу своєрідного неформального центру з питань польсько-українського зближення³⁰. Однак невдовзі ситуація змінилася: Я.С.Лось отримав від уряду пропозицію продовжити дипломатичну кар’єру в польському представництві у Лондоні. З огляду на нечасті візити до Польщі, він не мав повної інформації про реальні процеси в державі, особливо у царині міжнаціональних взаємин. А тим часом польсько-український конфлікт на західноукраїнських теренах сягнув свого апогею.

У серпні 1930 р. польський уряд очолив Ю.Пілуудський. З приходом його до влади було розпущено парламент, заарештовано найбільш активних представників польської парламентської опозиції. З українського боку провід у боротьбі з Польською державою перейняли українські підпільні націоналістичні формування, спочатку Українська Військова Організація, а з 1929 р. – Організація Українських Націоналістів. У відповідь на зростання спротиву політиці колонізації за наказом Начальника держави Ю.Пілуудського польські регулярні військові підрозділи, підтримані поліцією, упродовж вересня–

²⁴ Biblioteka Jagiellońska (далі – BJ). Rkps. 8100. Korespondencja M. Bobrzyńskiego z lat 1920–1925. K. 95–96, 102; 110; Ibid. K. 110, 186; BJ. Rkps. 8132 III. Projekt i uwagi M. Bobrzyńskiego dotyczące ustawy z dnia 26 września 1922 r. o zasadach powszechnego samorządu wojewódzkiego, w szczególności województw lwowskiego, stanisławowskiego i tarnopolskiego. K. 10.

²⁵ APL. Łoś. Sygn 355 (Memoriały St. Łosia na temat polityki polskiej względem mniejszości narodowych 1922–1939). Aide-memoire do użytku Pana ministra Spraw Zagranicznych dla rozmów mających być przeprowadzonymi w Paryżu i w Londynie w t.zw. sprawie Wschodnio-galicyskiej (bd). K. 53.

²⁶ Ibid. K. 54.

²⁷ Ibid.

²⁸ Ibid. K. 143.

²⁹ Ibid. Sygn 452 (Korespondencja księdza prałata Tytusa Wojnarowskiego ze Stanisławem Łosiem 1922–1936). List J.S. Łosia do T. Wojnarowskiego. 10.12.1930. K. 55.

³⁰ Ibid. Sygn 355 (Memoriały St. Łosia na temat polityki polskiej względem mniejszości narodowych 1922–1939). Aide-memoire do oddziału Wschodniego MSZ. 25.11.1922. K. 60.

листопада 1930 р. провели акцію “пацифікації” (“умиротворення”) – репресивні заходи проти українського населення, офіційно спрямовані на ліквідацію бойових криївок українських націоналістів³¹.

У приватному листуванні Я.С.Лось дав неоднозначну оцінку “пацифікації” 1930 р., яка, попри на його так зване українофільство, повністю збігалася з офіційною версією польської влади. Вихідною тезою у формуванні ставлення його як громадського діяча і державного службовця графа до зазначеної проблеми було переконання, що єдиною причиною репресивної акції повинна вважатися “низка терористичних атак з боку “українських” чинників, які, на переконання Я.С.Лося, отримали належну відповідь польської влади³². Саму спробу уряду “заспокоїти” східногалицьке українство публіцист оцінював позитивно, вважаючи дії польської влади цілком справедливою відповіддю на саботаж³³. При цьому він вважав за необхідне налагодити польсько-український діалог, тому активно пропонував владі посередництво в перемовинах з українською стороною, про що йшлося в офіційному листі польського службовця Станіслава Зацвіліховського до Я.С.Лося (від 2 червня 1930 р.) та приватному листі Я.С.Лося до польського політика Тадеуша Ромера (1931)

Публіцист багато роздумував над проблемою формування позитивного міжнародного іміджу Польщі. У зв'язку з цим, сам факт проведення “пацифікацій” він вважав доказом відсутності достатнього державного контролю за розвитком міжнаціональних відносин на теренах Східної Галичини³⁴. Саме турботою про поліпшення міжнародного іміджу Польщі та з метою дискредитації української заяви-скарги до Ліги Націй з приводу “пацифікації” дипломат пропонував уряду прийняти закон про відшкодування постраждалим селянам збитків, заподіяних під час репресій, на рівні місцевих органів влади³⁵. У листі до міністра релігій та публічної освіти [WRiOP] (26 лютого 1932) Я.С.Лось наголошував, що актуалізація східногалицького питання небезпечна для Польщі на будь-якому етапі державотворення³⁶.

На тлі загострення польсько-українських взаємин спроби налагодження польсько-української співпраці на рівні суспільств стали питанням далекої перспективи, однак серед поміркованих кіл обох народів діяльність на досягнення компромісу проводилась і надалі. Зокрема, привертають увагу маловідомі сторінки взаємин Я.С.Лося з Т.Войнаровським та митрополитом греко-католицької церкви Андреем Шептицьким. У вже згаданому листі до польського політика Тадеуша Ромера (1931) граф писав, що восени 1930 р. до нього з пропозицією обговорити питання стабілізації міжнаціональної ситуації у Східній Галичині звернувся митрополит А.Шептицький. Сам граф у листі оцінив свій тон

³¹ Швагуляк М. “Пацифікація”. Польська репресивна акція у Галичині 1930 р. і українська суспільність. Львів, 1993. С.10–23. Див. також: *Його жс.* Українці і Польська держава: між конфронтацією і порозумінням (кінець 1920-х–1935 роки) // Вісник Львівського університету. Серія історична. Вип.38. Львів, 2003. С. 378–383.

³² APL. Łoś. Sygn 452 (Korespondencja księdza prałata Tytusa Wojnarowskiego ze Stanisławem Łosiem 1922–1936). List J.S. Łosia do T.Wojnarowskiego 10.12.1930. K.56.

³³ Ibid. Sygn 447 (Korespondencja do Stanisława Łosia w sprawie mniejszości ukraińskiej 1930–1932). List S. Zaćwilichowskiego do J.S.Łosia. 2.06.1930. K.1.

³⁴ Ibid. Sygn 355 (Memoriały St.Łosia na temat polityki polskiej względem mniejszości narodowych 1922–1939). List do Tadia [Romera] (1931). K.145.

³⁵ Ibid. K.152.

³⁶ Ibid. Sygn 355 (Memoriały St.Łosia na temat polityki polskiej względem mniejszości narodowych 1922–1939). List J.S. Łosia do MWRiOP. 26.02.1932. K. 113A; Zespół 403. Urząd Wojewódzki Lubelski. Wydział Społeczno-Polityczny. Sygn.413. Uwagi Ministerstwa Spraw Wewnętrznych w związku petycjami złożonymi w Lidze Narodów w sprawie wypadków w Małopolsce Wschodniej w II półroczu 1930 roku. K.2–19.

спілкування з митрополитом як доволі різкий, наголосивши, що він відверто звинуватив український політикум та “уніатський клір, насамперед і його самого, тобто митрополита Шептицького”, у розпалюванні антипольських настроїв серед українського населення перед “пацифікацією”. При цьому Я.С.Лось зазначав, що представники греко-католицької церкви, на його думку, “не доросли ще до рівня свого покликання, натомість, щонайгірше, зіткнулися з дуже обґрунтованими підозрами підтримки злочинного [українського націоналістичного] руху”³⁷. І все ж, як свідчить лист до Т.Войнарівського (від 10 грудня 1930 р.), граф погодився на роль посередника між поміркованими представниками греко-католицького кліру та польською владою, наголошуючи на потребі формування позитивних стереотипів взаємного сприйняття³⁸.

У цьому контексті доречно згадати лист Т.Войнарівського до Я.С.Лося (від 28 квітня 1931 р.), в якому перший констатував, що 23 квітня 1931 р., на прохання адресата, мав розмову з А.Шептицьким та каноніком львівського собору св. Юра І.Лопатинським з приводу організації дискусійних зустрічей поміркованих сил, яка підтвердила прихильність частини греко-католицького кліру з митрополитом на чолі до ідеї стабілізації польсько-українських взаємин³⁹. Зазначимо, що згодом Я.С.Лось дещо переглянув своє критичне ставлення до окремих представників греко-католицького духовенства, зокрема митрополита А.Шептицького, проте, як сам зауважував, з огляду лише на польські державні інтереси⁴⁰.

Хоча більшість українського політикуму відмовлялася від співпраці з Польською державою, помірковане крило УНДО все ж схилилося до компромісу, про що йшлося у низці статей українського публіциста І.Кедрина-Рудницького у листопаді–грудні 1930 р.⁴¹ Відомо, що продовженням проведених у січні 1931 р. Я.С.Лосем з представниками української кооперації та культури бесід про можливість досягнення компромісу стали лютневі перемовини з Українською Парламентською Репрезентацією та польським Безпартійним Блоком Співпраці з Урядом⁴².

Заслугує на увагу трактування Я.С.Лосем у приватному листуванні окремих положень програми стабілізації польсько-українських взаємин, запропонованих в опублікованій ним 1932 р. праці “За конструктивну політику на Червоній Русі”⁴³. Локальний патріотизм замість мовного націоналізму на засадах національного паритету – такими публіцист бачив засади устрою Східної Галичин на близьку перспективу. Територіальний (регіональний) патріотизм він вважав об’єднуючим фактором для по-

³⁷ APL. Łoś. Sygn 355 (Memoriały St. Łosia na temat polityki polskiej względem mniejszości narodowych 1922–1939). List do Tadia [Romera] (1931). K.147–148.

³⁸ Ibid. Sygn 452 (Korespondencja księdza prałata Tytusa Wojnarowskiego ze Stanisławem Łosiem 1922–1936). List J.S.Łosia do T. Wojnarowskiego. 10.12.1930. K.57.

³⁹ Ibid. Sygn 452 (Korespondencja księdza prałata Tytusa Wojnarowskiego ze Stanisławem Łosiem 1922–1936). List T. Wojnarowskiego do J.S.Łosia. 28.04.1931. K.69.

⁴⁰ Ibid. Sygn 355 (Memoriały St. Łosia na temat polityki polskiej względem mniejszości narodowych 1922–1939). List J.S.Łosia do MWRIOP. 26.02.1932. K.111–112; List do Tadia [Romera] (1931). K.149.

⁴¹ Кедрин-Рудницький І. Засадничі речі // Діло. 28 листопада 1930. Ч.265. С.1.

⁴² APL. Łoś. Sygn 355 (Memoriały St.Łosia na temat polityki polskiej względem mniejszości narodowych 1922–1939). List do Tadia [Romera] (1931). K.150, 152. Про впливи публікацій графа на формування угодкових тенденцій йдеться навіть у документах УПР: Sygn. V–1–1 (Kwestja ukraińska przed 1939 г. Artykuły i listy J.S.Łosia dotyczące sprawy ukraińskiej w Polsce). Ухвала Ради Старих УПР з приводу проведеної пацифікації (1931). К.7–9.

⁴³ List pasterski J.E. Ks.Biskupa Stanisławowskiego Crzegorza Chomyszyna // “Nasza Przyszłość”. Warszawa, 1932. T.XIX. S.25–40; Лось С. За конструктивну політику на Червоній Русі. Львів, 1933. Для польськомовного читача граф видав дещо відкоригований варіант згаданої брошури: Łoś S. O konstruktywnej polityce ukraińską w Polsce // Nasza Przyszłość. T. XXI. 1932. S.82–113.

долання протистояння серед населення південно-східних територій⁴⁴. Ще 1931 р. Я.С.Лось пропонував повною мірою застосувати принцип регіоналізму до всіх підконтрольних Польщі українських територій на основі умовної шкали відповідності асиміляційних заходів польським державним інтересам⁴⁵.

Проблемі пошуку та кристалізації угодовських тенденцій початку 1930-х років присвячено Aide-memoire (1932), мета якого, за словами автора – сприяти розширенню поміркованих настроїв серед галичан. Базовим твердженням стала його теза про наявність в українському суспільстві виразних тенденцій для ревізії попередніх польсько-українських взаємин⁴⁶. Відлік нового етапу в польсько-українських взаєминах граф пропонував розпочати від зими 1932 р. – часу остаточного оформлення української консервативної католицької групи. Йшлося про перейменовану на Українську Народну Обнову консервативно-клерикальну партію греко-католицького єпископа Г.Хомишина, яка була прихильницею налагодження польсько-українського діалогу⁴⁷. Як учасник кількох польсько-українських зустрічей поміркованих сил – у Станіславові та Варшаві (лютий 1932–листопад 1933), граф високо оцінив рівень і атмосферу дискусії, особливо на першому польсько-українському зібранні у Станіславові (лютий 1932)⁴⁸. Загалом же польська сторона в особі українських консерваторів прагнула створити лояльну до держави українську помірковану силу на “кресах”, українська ж мала на меті послабити державний тиск на українське суспільство⁴⁹.

Особливо важливими для подальшого польсько-українського зближення Я.С.Лось вважав поновлення у травні 1932 р. контактів з А.Шептицьким й одночасне формування в УНДО (весна–літо 1932) поміркованої групи, спрямованої на досягнення польсько-українського компромісу⁵⁰. Проблемі активізації контактів українських поміркованих політиків з УНДО з польськими урядовими колами присвячені листи керівника відділу національностей МВС Генрика Сухенка-Сухецького (від 5 січня 1933) й українського громадсько-політичного діяча, багаторічного редактора часопису “Діло” В.Мудрого (від 6 березня 1933 р.)⁵¹. Першочерговим завданням еліт обох народів Я.С.Лось вважав формування нових ментально-свідомісних стереотипів, зокрема шляхом організації спільних семінарів їхніх представників, присвячених польсько-українським стосункам. У листі Я.С.Лося до міністра релігій і публічної освіти (WRiOP) (від 26 квітня 1932 р.) йшлося про активне листування у справі налагодження польсько-українських контактів з реда-

⁴⁴ APL. Łoś. Sygn 355 (Memoriały St. Łosia na temat polityki polskiej względem mniejszości narodowych 1922–1939). List J.S.Łosia do MWRiOP. 26.02.1932. K.114

⁴⁵ Ibid. Sygn V–1–1 (Kwestja ukraińska przed 1939 r. Artykuły i listy Jana Stanisława Łosia dotyczące sprawy ukraińskiej w Polsce). Uwagi odnośnie do traktowania zagadnienia ukraińskiego w Polsce, w szczególności na terytorjum województwa Lwowskiego, Stanisławowskiego i Tamopolskiego w latach najbliższych (1933). K.290.

⁴⁶ Ibid. Sygn 355 (Memoriały St. Łosia na temat polityki polskiej względem mniejszości narodowych 1922–1939). Aide-memoire (1932). K.13–13A.

⁴⁷ Ibid. K.13A.

⁴⁸ Ibid. Sygn 355 (Memoriały St. Łosia na temat polityki polskiej względem mniejszości narodowych 1922–1939). List do J.S. Łosia do MWRiOP. 26.04.1932. K. 138. Sygn. Łoś. V–1–1 (Kwestja ukraińska przed 1939 r. Artykuły i listy J.S.Łosia dotyczące sprawy ukraińskiej w Polsce). List J.Bohrzyńskiego do J.S. Łosia. 11.01.1932. K.38.

⁴⁹ Ibid. Sygn 355 (Memoriały St. Łosia na temat polityki polskiej względem mniejszości narodowych 1922–1939). List do J.S.Łosia do MWRiOP. 26.04.1932. K.136.

⁵⁰ Ibid. Sygn 452 (Korespondencja księdza prałata Tytusa Wojnarowskiego ze Stanisławem Łosiem 1922–1936). List T.Wojnarowskiego J.S.Łosia. 28.05.1932. K.73; Sygn 356 (Memoriał St.Łosia w sprawie politycznego przeszkolenia nauczycielstwa szkół powszechnych narodowości ukraińskiej, 1932–1933). Memorial/ aide-memoire St.Łosia w sprawie politycznego przeszkolenia nauczycielstwa szkół powszechnych narodowości ukraińskiej. 9.06.1932. K.11.

⁵¹ Ibid. Sygn.V–1–1 (Kwestja ukraińska przed 1939 r. Artykuły i listy J.S.Łosia dotyczące sprawy ukraińskiej w Polsce). List Naczelnika Wydziału Narodowościowego H.Suchenka-Sucheckiego do J.S.Łosia. 5.01.1933. K.132–132A; List W.Mudryego do J.S.Łosia z 6.01.1933. K.142.

кторами провідних галицьких часописів В.Мудрим (“Діло”), О.Луцьким (“Мета”) і Ю.Целевичем (“Дзвони”)⁵².

У листі до львівського воєводи Ю.Ружнецького (від 27 серпня 1932 р.) Я.С.Лось наголошував, що основою польсько-українського зближення на рівні суспільств має стати налаштованість на взаємний діалог: “Добра воля з боку українського суспільства є не першою, а лише рівнобіжною умовою при такій самій волі з боку державної влади і польського суспільства”⁵³. Саме цей принцип, на його переконання, мав забезпечити польську владу як від використання подвійних стандартів стосовно представників неетнічних поляків, так і від спокуси укласти формальну, як зазначав граф, угоду з українцями, яку “мало створити саме життя”⁵⁴.

Таким чином, матеріали епістолярного характеру з фондів польського Державного архіву у Любліні довели факт створення Я.С.Лосем власної концепції оцінки історії, реалій і перспектив функціонування українського питання у Східній Галичині. Задана польським публіцистом схема включала кілька послідовних складових, базовою з яких була ревізія українського державотворення 1918–1921 рр. шляхом дискредитації політичного провуду ЗУНР з метою формування в українському суспільстві гострої потреби пошуку компромісу з Польською державою. Польський громадський діяч наполегливо і послідовно у своєму листуванні зводив українське питання до галицького, локалізуючи його в межах Східної Галичини – території, де, на переконання Я.С.Лося, воно мало політичний, а отже, небезпечний для Польської держави характер. У зв’язку з таким підходом українсько-польські взаємини на теренах Волині, Холмщини, Підляшшя розглядалися ним лише маргінально, винятково в контексті політики регіоналізації.

Зосередженість на дослідженні польсько-українських взаємин переважно в межах Східної Галичини закріпила за Я.С.Лосем статус “українофіла” у середовищі польської суспільно-політичної еліти, що, на перший погляд, підтверджують епістолярні джерела, четверта частина з яких – це листування з українськими громадськими діячами. Проте ґрунтовніше вивчення змісту листування дало змогу визначити головну його мету – формування в українській спільноті міжвоєнної Польщі, насамперед серед галичан, свідомісного підґрунтя для функціонування українського патріотизму за формулою “мінімум” – у локальних проявах на засадах територіального польсько-українського паритету. Такий вектор розвитку українського питання априорі виключав будь-які прояви українського самостійництва, а тим паче – радикалізму, безумовно, з точки зору польських державних інтересів. У цьому контексті цілком зрозумілим є поєднання у доробку Я.С.Лося контраверсійних явищ – позитивної оцінки політики обмежувальних заходів польської влади стосовно українців аж до виправдання практики репресій польської влади проти українського населення у формі “пацифікацій” з активною, навіть безпрецедентною для міжвоєнного двадцятиліття діяльністю польського публіциста у напрямі стабілізації міжнародних взаємин у Східній Галичині. Таким чином, “українофільство” Я.С.Лося – не що інше, як прояв усвідомленої позиції польського державника, ментальною потребою котрого було перенесення на ґрунт ХХ ст. трансформованої ягеллонської ідеї.

⁵² APL. Łoś. Sygn. 355 (Memoriały St.Łosia na temat polityki polskiej względem mniejszości narodowych 1922–1939). List J.S.Łosia do MWRiOP. 26.04.1932. K.136.

⁵³ Ibid. Sygn. Łoś. V–1–1 (Kwestja ukraińska przed 1939 r. Artykuły i listy J.S. Łosia dotyczące sprawy ukraińskiej w Polsce). List J.S.Łosia do lwowskiego wojewody J.Różnieckiego. 27.08.1932. K.52.

⁵⁴ Ibid. K.53.

**UKRAINIAN ISSUE
IN THE INTERWAR EASTERN GALICIA THROUGH
THE PRISM J.S. LOS'S CORRESPONDENCE HERITAGE**

Oksana YURCHUK

*L'viv State Agrarian University
Volodymyra Velykoho Street, 1, L'viv-Dubliany, 80381
The Chair of Ukrainian Studies
e-mail: Yurchu-oksana@yandex.ru*

The vision of the Ukrainian-Polish relations during interwar period on the Eastern Galicia territory through the prism in Polish diplomat, publicist and public figure Jan Stanislaw Los's correspondence heritage is represented in the article. It has been themes out lined and Ukrainian issue vision's main accents determined for example of Ukrainian state-building processes 1918–1921, Ukrainian public-political movements ideologies and methods opinion and Polish-Ukrainian confrontation's problem on the Eastern Galicia territory and ways in search of it's stabilization.

Key words: Jan Stanislaw Los', Poland, interwar period, Eastern Galicia, Ukrainian-Polish relations, Ukrainian issue.

**УКРАИНСКИЙ ВОПРОС
В МЕЖДУВОЕННОЙ ВОСТОЧНОЙ ГАЛИЦИИ
СКВОЗЬ ПРИЗМУ ЭПИСТОЛЯРНОГО НАСЛЕДИЯ Я.С.ЛОСЯ**

Оксана ЮРЧУК

*Львовский национальный аграрный университет
ул. Владимира Великого, 1, Львов-Дубляны, 80381
Кафедра украиноведения
e-mail: Yurchu-oksana@yandex.ru*

В статье представлена визия украинско-польских отношений междувоенного периода на территории Восточной Галиции сквозь призму эпистолярного наследия польского дипломата, публициста, общественного деятеля Яна Станислава Лося. Очерчена тематика и определены основные акценты видения украинского вопроса на примере оценки украинских державотворческих процессов 1918–1921 гг., идеологии и методов украинских общественно-политических движений и в целом проблемы польско-украинской конфронтации на территории Восточной Галиции, а также поиска путей ее стабилизации.

Ключевые слова: Ян Станислав Лось, Польша, междувоенный период, Восточная Галиция, украинско-польские отношения, украинский вопрос.

Стаття надійшла до редколегії 05.12.12.
Прийнята до друку 13.02.13.